

SÚČASNÝ STAV A ÚLOHY NAŠEJ PSYCHOLOGIE

Dovoľte, aby som mohol prispieť niekoľkými svojimi kritickými poznámkami do tejto dnešnej prenikavej i podnetnej diskusie, venovanej našej filozofii a jej najbližším vedným odvetviam. Moje poznámky sa budú týkať psychológie, ktorá síce patrí medzi najmladšie naše vedné odvetvia, no jednako si zasluhuje, aby sme sa kriticky pozastavili aj pri nej, aby sme kriticky pouvažovali o jej súčasnom stave a zároveň aby sme naznačili body, v ktorých si žiada revíziu, z čoho vyplynú jej nové pracovné úlohy.

V dnešných časoch heroickej výstavby socializmu u nás, v ktorých sme svedkami nebývalého vypätia síl našej robotníckej triedy na fronte priemyselnej výstavby a prestavby celého nášho spoločenského i štátneho zriadenia do foriem socialistických, nemôže ostať ani jedno vedné odvetvie a tak ani psychológia bokom, nemôže ostať len vedou pracovní a teórii, ale, ako všetko, musí sa aj ona zapojiť na mohutné pulzovanie nášho každodenného života a ukázať sa, že mu môže byť nejak užitočná. Ak sa však má tak stať, musí sa sebakriticky pozastaviť sama nad sebou a pýtať sa, či je naozaj tou psychológiou, ktorá môže niečo užitočného priniesť pre našu robotnícku triedu a pre jej dejinné dielo výstavby socializmu.

V tomto smysle môžeme vyzdvihnúť hneď prvú základnú črtu našej psychológie, ktorá ju charakterizuje už od jej vzniku a ktorou je jej úplná *bezideovosť*. Praktická činnosť psychológie na Slovensku bola vyvolaná k životu r. 1928, teda v čase rozbujiťovania monopolistického kapitalizmu u nás a jeho dôsledku, ktorým bola hospodárska kríza a nezamestnanosť. Hneď na začiatku bola psychologická práca u nás v podobe tzv. psychotechniky postavená do služieb krachujúceho hospodárskeho systému. Na jeho udržanie mala aj ona slúžiť, a to v podobe vedeckého nálepku alebo vedeckej pozlátky, ktorých tento systém v minulosti a aj teraz tak rád upotreboval a upotrebuje. Nič iného sa od nás psychologov nežiadalo, len tzv. „vecnosť“, „objektivita“, pretože to úplne stačilo na to, aby sme boli tomuto systému platnými pomáhačmi. Je a bolo chybou nás psychologov, že sme túto naoko objektivnú orientáciu neprehliadli a že sme si neuvedomili, ako vlastne ňou naplno slúžime — pod pláštom vedeckosti — systému, ktorý už nemal dôvod pre svoju existenciu.

Spolu s touto chybou hneď od začiatku išla aj druhá, ktorá sa zakladala v *kozmpolitickom eklekticizme*, v bezkritickom holdovaní cudzím vykričaným vzorom a menám, a to bez toho, že by sme si boli prenikavejšie ujasnili, čo sa za tými vykričanými vzormi a zvučnými menami opravdivo skrýva. Sledovali sme najmä s obľubou západnú buržoáznú psychologickú literatúru a z nej sme čerpali poučenie o celkovej orientácii psychologickej práce i o jej metódach, ktoré sme často bez náležitého a kritického osvetlenia preberali alebo i vydávali ako vzory a príklady pre svoju prácu. Tak sa stalo, že za ideál svojej vedeckosti sme považovali nashromaždené a z literatúry nasňášané fakty, ku ktorým sme často nevedeli zaujať vlastné stanovisko a v ktorých sme sa často nevedeli ani orientovať. Nebolo síce ešte na to dosť času, ale jasne sa z tohto nežiadúceho stavu ukazoval aj dôsledok, a to v tom, že v tej či inej podobe sa už aj u nás, medzi našimi psychologmi začaly udomáňovať koncepcie idealistické, behavioristicko-mechanistické, hlbinnop-psycho-

gické a mnohé iné, o ktorých sa dnes už vďaka prezieravej kritike sovietskej psychológie vie, že sú tendenčnými falošno-vedeckými, alebo vyslovene nevedeckými výkvetmi a prívěskami buržoázno-kapitalistickej triedy, ktorá využíva všetky prostriedky, teda aj vedecké, na podporu svojho ďalšieho jestvovania.

Bezideovosť a nekritické obracanie sa ku vzorom buržoáznej psychológie spôsobily, že sme sa svojou prácou dostali do dosť znateľného odstupe od toho, čo náš dnešný praktický život potrebuje a že sa už dnes stávajú hlasnými negatívne mienky o našej psychológii a o jej praktickom, pre našu životnú prax použiteľnom dosahu. Preto je nám dnešná diskusia prvou príležitosťou k tomu, aby sme si sami toto uvedomili, aby sme očistili našu psychológiu od toho, čo jej škodí, a aby sme sa tak pousilovali postaviť ju na to miesto, na ktoré svojou povahou, svojimi úlohami v socialistickej spoločnosti patrí a patriť má.

Opakujem, dnešná diskusia pre nás psychologov je len prvou príležitosťou k tomu, aby sme sa kriticky zamysleli nad cestami našej vedy, pretože v najbližšej budúcnosti nás čaká ešte veľká práca, ktorou vyriešime celú seriu závažných otázok, týkajúcich sa ako našej teoretickej orientácie, tak aj najmä praktických pracovných metód. Táto práca však čaká špecialistov-psychologov, preto ju nemožno preniesť sem. Tu na filozofickom fóre môžem načrtnúť aspoň najhlavnejšie smernice, ktorých sa revízia našej psychológie bude dotýkať a ktoré teda vystanú ako konkrétne pracovné úlohy pre našu psychologickú prácu v časoch výstavby socializmu.

Prvá úloha sa nám tu načrtáva v tom, že musíme bez milosti *škoncovať so stanoviskom bezideovosti*. Aj naša psychológia a naši psychológovia si musia uvedomiť, že sa v tomto ohľade už nedá viac skrývať a tým vlastne — ako to Lenin zreteľne dokázal — objektívnosťou, bezideovosťou maskovať stanovisko, namierené proti robotníckej triede a podporovať stranu sýtych, t. j. stranu kapitalistickú, ktorá práve v dnešných časoch privádza k vrcholu svoju dohvyáčnosť a útočnú bezohľadnosť proti výdobytkom, ktorými sa už doteraz robotnícka trieda vie vykašať. Musíme si uvedomiť a vyvodíť z toho aj patričné dôsledky, že týmto svojim beztriednym a bezideovým stanoviskom vlastne ženieme vodu na mlyn tým, ktorí sa dnes pokúšajú rozduchať nový požiar o ovládnutie sveta a v ktorom by mohly byť ohrozené aj výdobytky našej mladej ľudovej demokracie.

No je tu aj iný dôvod, pre ktorý sa musíme vzdať svojej ako by aristokratickej bezideovosti a namiesto nej nechať preniknúť seba i našu psychologickú prácu vyhraneným stanoviskom dialektického materializmu. Aj celkom letný pohľad na dejiny psychológie ukazuje, že tu ide o výber medzi dvoma smermi a medzi dvoma základne rozdielnymi koncepciami psychologickými: na jednej strane tápanie v tých najnemožnejších — spiritualistických, idealistických, mechanistických, inštinktivistických, hlbinných a iných — koncepciách, ktoré namiesto pozitívneho vedeckého budovania a napredovania zvädzajú nesmyselné boje, ktoré dosiaľ k ničomu pozoruhodnému nedoviedly a už podľa svojej podstaty ani k ničomu poriadnemu doviesť nemôžu — a na druhej strane jednotná, vedecky správna orientácia dialekticko-materialistická, v ktorej nachádzajú vyriešenie už základné a najhlavnejšie problémy duševna a ktorá je žirnou pôdou pre vytváranie vedecky hodnotných i prakticky nosných poznatkov. Situáciu máme uľahčenú o to, že my dnes nemusíme prekonávať boje a tápania, aby sme sa k tejto orientácii vypracovali. Máme tu skvelý vzor v súčasnej sovietskej psychológii, ktorej bohatstvo sa nám už dnes naširoko otvára. Skúsenosti a skvelých výsledkov práce pokrokových

sovietskych psychologov teda využijeme i my, aby sme nimi osviezení a obrodení mohli sa pustiť do novej práce, s novými koncepciami a do riešenia nových, v našom súčasnom živote aktuálnych a živých problémov.

Po osvojení si správnej ideologickej orientácie nastúpi revízia aj v *metódach a v obsahu* našej práce. Pri pohľade na našu bádateľskú prácu, vykonanú doteraz, objavujeme, že s obzvláštnou obľubou si vyhľadávala problémy dosť malicherné, povedzme až periférne a že sa ich veľmi často zmocňovala metódami značne pochybnými. Išlo jej veľmi často o zachytenie niektorých duševných prejavov, ktoré brala ako závažné danosti, vyhľadávala medzi nimi zákonitosti, a to i s použitím najkomplikovanejších matematických a štatistických metód, no pritom si neuvedomila, že tu ide vlastne o periférne duševné prejavy, závislé mnohými nitkami od ústredného činiteľa psychického, ktorým je vedomie človeka, ktorého však naše výskumy veľmi často vôbec nebraly do úvahy. Je to rozhodne prejav mechanizmu v psychológii, ktorý sa do jej pracovných koncepcií dostáva cestou amerického behaviorizmu. Práve v súčasnosti prebiehajúca diskusia v SSSR o učení I. P. Pavlova jasne ukazuje, ako je toto mechanické chápanie aj so stanoviska empirického celkom nesprávne. Preto sa nám tu ukazuje významná úloha, ktorá sa markantne odrazí v našom budúcom pracovnom zamierení, a to prehĺbiť hľadanie práve na tohto ústredného činiteľa, na vedomie človeka; skúmať, ako sa toto formovalo v konkrétnych historických podmienkach u nás v minulosti a ako sa ono utvára v našich súčasných životných podmienkach, a tak psychologicky vysvetliť i odôvodniť proces duševnej prestavby nášho človeka v podmienkach budujúceho sa socializmu. Ak sa tieto bádania budú diať na podklade bezchybnej ideologickej orientácie, a teda správne, netreba pochybovať o tom, že výsledky týchto bádání nebudú len teoretické, ale že mnoho hodnotného a užitočného prinesú aj našej každodennej praxi, najmä v oblasti výchovy všetkého druhu, i v oblastiach iných.

Opakujem, že len vtedy, ak sa budú diať na správnej ideovej báze. Tú však rozhodne nenachádzame v takej psychologickej práci, ktorá siaha po zmechanizovaných diagnostických a meracích prostriedkoch v podobe testov, o ktorých práve prenikavá kritika sovietskej psychológie výstižne objavuje, že sú nielen vecne pomýlené, ale dokonca aj v svojom východisku nesprávne a svojimi dôsledkami protivedecké, buržoázno-kapitalistickej ideológii slúžiace a vonkoncom nesocialistické. Bude vecou našej psychológie a našich psychologov, aby zbadali metodickú mýlku v svojom doterajšom postupe, najmä v diagnostickej oblasti pri použití psychológii. Vynára sa pred nami veľká úloha pustiť sa po vzore sovietskych psychologov do vypracovania nových metód bádacích, ktorými sa nielen vyhneme škodlivým ideologickým nánosom, ale zároveň prispejeme aj k zvýšeniu vedeckej a praktickej hodnoty našej práce.

Ešte jednu úlohu vidím pre našu novú psychologickú tvorbu, a to aktívny *boj proti buržoázno-triednym psychologickým mienkam*, s ktorými sa ešte vždy u nás aj v dôležitých otázkach stretávame. Nemilosrdne treba odhaľovať genuzu, vznik týchto falošných mienok, ukazovať, ako vznikly a vzniknúť mohli len v daných podmienkach vlády buržoáznej triedy a teda proti a na škodu triedy robotníckej. Takým spôsobom treba nielen prispievať k ozaj vedeckému objasneniu daných faktov, ale i pôsobiť na vedomie ľudí, aby po uvedomení si správneho stavu vecí nepodliehali viac omylom a zbavili sa čo najskôr zvyškov mentality, ktoré u nich strašia ako dedičstvo neslobody.

Uvediem tu aspoň jeden konkrétny príklad pre to. Dotýka sa toho, čo z nás spravil buržoázny a kapitalistický kozmopolitizmus a po ňom aj náš buržoázny nacionalizmus. V našej staršej literatúre, ako aj v mienke o nás Slovákoch u cudzích autorov stretávame sa s veľmi divnými charakteristikami nášho človeka. Slovák je dobráčisko, má holubičiu povahu, je spokojný, pracovitý, poslušný, až poddanský verný; je však i hašterivý, rozcitlivený, resp. citový, ľahko vzplanie, aj pobije sa a vykoná ľahko nerozmyslené činy, no celkove je to tvor milý, i pri svojich chybách až ideálny. Je preto veľmi vyhľadávanou pracovnou silou, najmä v cudzine, ba aj naši starší národní buditeľia boli skoro hrdí na tieto jeho romanticky milé, holubičie vlastnosti. Stávali mu ich preto pred oči ako jeho ideál, viedli ho k nim cestou výchovy, literatúry a politiky. — A predsa, keď sa zamyslíme, vyzbrojení dialektickou metódou, nad týmto portrétom nášho slovenského človeka, odhalíme veľmi podivné veci. Predovšetkým, vôbec nie je pravda, že by Slovák bol takým stopercentným dobráčiskom, holúbkom, ktorý sa síce kde-tu opije, všeličo povystrája, ale zato je všetko dobre. Naopak, pozorujme náš ľud a vidíme, že mal i má v sebe doteraz veľmi mnoho drsného, bezcitného, odhodlaného, a predsa tieto jeho vlastnosti sa predtým nevidely. Prečo? Jednoducho preto, že to nevyhovovalo vládnucej buržoázno-kapitalistickej triede. Náš Slovák bol predovšetkým dobrou a lacnou pracovnou silou, na ktorú sa mohlo naváľať všeličo, bol poslušným poddaným svojmu zemepánovi a takým mal aj ostať; bol dobrým a poslušným občanom, ktorý poslúchal všetky zákony a dával desiatky zo všetkého, a takým mal aj ostať. Preto sa vytvoril o ňom tak dojemne citový obraz jeho povahy, aby sa mu kládol pred oči ako vzor, aby bol k nemu vychovávaný a aby ho sám nosil v sebe ako čosi, čo vytvára jeho podstatu, od ktorej sa nesmie uchýliť. Tak vidíme, že buržoázna trieda nielen že si povymýšľa všetky možné prostriedky na predĺženie svojich zlatých časov, ale priamo pôsobila aj na vedomie masy ľudí svojou zvrhlou tendenčnosťou, aby si ju duševne stvárňovala a robila tak nástrojom svojho vykorisťovania.

Aj na osvetľovanie týchto zjavov, ktorých nachádzame v našej minulosti toľko, je naša pokroková psychológia povolaná. To nielen pre vykonanie kritiky, ale najmä pre praktické dôsledky z toho. Vo vedomí nášho človeka tkvie ešte veľa takýchto zvyškov, ktoré sú dedičstvom otrokárskej mentality. Tie treba odhaľovať, odhalené do vedomia ľudí privádzať a takým spôsobom pomáhať pri formovaní vedomia slobodného, socializmus budujúceho a socializmom budovaného občana.

Nakoniec rád by som podotkol vo svojom príspevku, že som len naozaj úchytkom poukázal na najdôležitejšie zjavy v našej psychológii, ktoré si zasluhujú kritiku a z ktorých sa môže zrodíť jej nová orientácia. Je to okrem toho, ako som už uviedol, prvé pozastavenie sa pri revízii našej psychologie, pretože otázkou sa ešte veľmi podrobne budeme zaoberať v užšom sbore psychologických odborníkov. Záverom by som chcel uviesť toľko, že tieto veci si v našej psychológii dobre uvedomujeme ako vrcholne aktuálne. Sledujeme ich a pracujeme na nich, a nakoľko v našej psychológii nejde o skostnatelých starcov, ale o aktívnych mladých ľudí, som presvedčený, že sa nám aj podarí vykonať tieto úlohy tak, že získa nielen psychológia ako veda, ale že ju zaradia aj na to miesto v našom aktuálnom životnom a verejnom dianí, na ktoré svojou povahou patrí.